

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica IX (2014)

RECENZJE

Alicja Pihan-Kijasowa, *Słownictwo z zakresu handlu w prozie Bolesława Prusa (na tle XIX-wiecznej leksyki handlowej)*. Studia, Poznań: Wydawnictwo Sorus, 2012, ss. 268

Książka Alicji Pihan-Kijasowej wpisuje się w nurt badań wspólnoodmianowego słownictwa tematycznego w ujęciu diachronicznym, sytuując się jednocześnie w obszarze prac o charakterze materiałowym poświęconych słownictwu pisarzy. Bezpośrednią inspiracją do powstania książki, jak pisze sama autorka (s. 12), było tematyczne opracowanie leksyki w redagowanej przez Kwirynę Handke serii *Słownictwo Pism Stefana Żeromskiego*¹. Szersze tło recenzowanej monografii stanowią natomiast prace podejmujące zagadnienia funkcyjnej i tematycznej stratyfikacji zasobu słownego polszczyzny. Ten nurt badawczy polskiego językoznawstwa charakteryzuje we wstępie do swojej książki Pihan-Kijasowa, prezentując zarówno prace o charakterze teoretycznym, jak i te, których autorzy analizują wybrane pola leksykalno-semantyczne na podstawie określonego materiału (s. 7–12).

Autorka wyznacza sobie dwa cele:

Po pierwsze, chodzi o pokazanie słownictwa z zakresu handlu w ważnym dziejowo i gospodarczo okresie historii Polski, czyli w czasie wkraczania i szybkiego rozwoju nowego sposobu gospodarowania – kapitalizmu, [a po drugie o próbę oceny], czy rzeczywiście i na ile Prus spełnia postulat realizmu zakładający fabularne i językowe odzwierciedlenie rzeczywistości w dziele literackim (s. 12).

Niezwykle ważnym elementem realizacji tak sformułowanych celów jest wybór podstawy materiałowej pracy. Autorka zdecydowała się poddać ekscerpcji cztery powieści Bolesława Prusa: *Placówka*, *Lalka*, *Emancypantki* i *Anielka*, oraz krótkie formy prozatorskie określane wspólnym mianem *Nowele*. O tym, że jest to właściwy dobór tekstów dla ukazania słownictwa handlowego drugiej połowy XIX wieku, świadczy zarówno ich tematyka – wszystkie utwory podejmują aktualne w tym okresie problemy społeczne – jak i realistyczna konwencja, dzięki której możemy je traktować jako

¹ Założenia tej wielotomowej publikacji zostały przedstawione w pierwszym tomie, zob.: *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 1: *Tom wstępny*, oprac. K. Handke, Kraków 2002. Dotychczas przygotowano 15 tomów serii, ale – jak podkreśla Pihan-Kijasowa – „słownictwo handlowe (czy ekonomiczne) jeszcze nie zostało opracowane, choć z pewnością na uwagę zasługuje” (s. 9).

maksymalnie zbliżone do rzeczywistości w warstwie fabularnej i językowej. Umacniają nas w tym przekonaniu przytoczone w rozdziale *Utwory Bolesława Prusa jako źródło materiału* (s. 13–20) głosy wybitnych literaturoznawców oraz wypowiedzi samego autora na temat języka i stylu, stanowiące znakomite uzasadnienie podjętej pracy i charakterystykę podstawy materiałowej.

Po syntetycznym nakreśleniu historycznego i społecznego tła rozwoju słownictwa handlowego (s. 21–28), zwłaszcza realiów drugiej połowy XIX wieku, Pihan-Kijasowa prezentuje materiał leksykalny zebrany i uporządkowany według przejrzystych zasad przedstawionych na s. 30–34. Wśród 626 jednostek nazewniczych znalazły się pojedyncze leksemy (osobno zostały policzone pary aspektowe czasowników, zadiektywizowane i substancywizowane imiesłowy oraz rzeczowniki odsłowne) i konstrukcje wielowyrazowe. Podstawą ekscerpcji materiału leksykalnego był związek znaczeniowy z nadrzędnym pojęciem 'handel', zaświadczony w tekstach Prusa (s. 32), dlatego w analizowanym zbiorze znalazły się zarówno wyrazy odnoszące się do handlu w znaczeniu prymarnym (np. *kupować, sprzedawać, handlarz, jarmark*), jak i te, które przynależą do tego pola tematycznego kontekstowo, np. *brać 'kupować', dać 'zapłacić', spuścić 'obniżyć cenę'*.

Następnie autorka ukazuje miejsce omawianych jednostek we wzorowanym na typologii Andrzeja Markowskiego² hierarchicznym układzie uwzględniającym makrosferę (JA WOBEC TEGO, CO POZA MNĄ), sferę (JA WOBEC LUDZI), pole pojęciowe (TO, CO SŁUŻY MNIE I INNYM) i pole tematyczne (HANDEL), w ramach którego wyróżnia 12 podpól grupujących nazwy odnoszące się do podstawowych realiów związanych z wymianą towarową i obrotem pieniężnym. Najliczniej reprezentowane są nazwy środków płatniczych i papierów wartościowych (118 jednostek) oraz nazwy czynności i transakcji handlowych (104). Liczne grupy stanowią nazwy miejsc dokonywania transakcji handlowych (84), nazwy osób związanych z handlem (83) oraz określenia związane z rozliczeniami handlowymi (53), z kosztami towaru / transakcji handlowej (52), a także z gospodarowaniem pieniędzmi / majątkiem i efektami gospodarowania (47). Dużo mniejsze grupy stanowią nazwy wyposażenia i wystroju obiektu handlowego, nazwy przedmiotu handlu i jego oznakowania oraz określenia związane z rozpowszechnianiem informacji o towarze. Na najmniejsze subpole składają się trzy jednostki miar i wag używanych w handlu. Ostatnie wydzielone podpole to varia. Dla większości zaliczonych tam jednostek, takich jak między innymi: *branża, ród kupiecki, studia handlowe, statek kupiecki*, trudno rzeczywiście znaleźć wspólny element semantyczny – oprócz ogólnego 'związany z handlem'

² A. Markowski, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1, Wrocław 1992, s. 85.

– wydaje się jednak, że niektóre umieszczone w tej grupie leksemy mogłyby należeć do wydzielonych grup, na przykład *reszta* 'kwota pieniędzy', *zdyskontować* 'zrealizować należność przed terminem płatności po obliczeniu procentu' – do subpola określeń związanych z rozliczeniami handlowymi, natomiast *kapitalizować* 'dopisywać do kapitału' do określeń związanych z gospodarowaniem pieniędzmi / majątkiem i efektami gospodarowania.

W większości subpól autorka dokonuje dalszego zróżnicowania omawianych jednostek, wydzielając podgrupy tematyczne (np. wśród nazw miejsc: nazwy miejsc sprzedaży / zakupu towarów, nazwy obiektów gastronomicznych, nazwy miejsc obrotu pieniędzmi). Dalsze uporządkowanie następuje według różnych kryteriów: kategoryjnego (rzeczownikowe, czasownikowe, przymiotnikowe), semantycznego (nazwy kolektywne, nazwy poszczególnych osób) i stylistycznego (nazwy oficjalne, potoczne). Wydaje się, że brak jednolitej podstawy różnicowania jednostek leksykalnych niepotrzebnie wprowadza pewien chaos w prezentowany materiał.

Siedem najliczniejszych podpól tematycznych Pihan-Kijasowa poddaje bliższej obserwacji, omawiając ich strukturę, liczebność, historię, a także genezę najważniejszych jednostek. Językoznawcze obserwacje są często uzupełniane informacjami z zakresu historii kultury materialnej, stanowiącymi nieodłączne tło rozwoju omawianej leksyki, pokazującymi zebrane jednostki jako elementy języka odzwierciedlające przemiany gospodarczo-ekonomiczne w dziewiętnastowiecznej Polsce.

Chcąc zrealizować drugi z wymienionych na wstępie celów, Pihan-Kijasowa konfrontuje słownictwo zebrane z dzieł Prusa z materiałem leksykograficznym czterech słowników: *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, *Słownika wileńskiego*, *Słownika języka Adama Mickiewicza* i *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Mimo wszystkich zastrzeżeń i ograniczeń, o których pisze autorka (s. 60–61), przyjęta metoda dała możliwość pokazania szerokiego tła dziewiętnastowiecznej polszczyzny. Przeprowadzenie chronologicznej stratyfikacji słownictwa pozwoliło w sposób bardzo obiektywny potwierdzić przestrzeganie przez Prusa zasady realizmu językowego – przyległości użytej w tekstach leksyki do zasobu, jakim posługiwali się w tym czasie użytkownicy polszczyzny. Autorka wykorzystuje materiał leksykograficzny również do innych ciekawych analiz porównawczych: słownictwa używanego przez Prusa, a nienotowanego w słownikach (głównie okazjonalizmy, derywaty od podstaw znanych leksykonów, s. 65–66) oraz wyrazy z pola tematycznego HANDEL rejestrowane w leksykonach, a nieobecne w analizowanych dziełach Prusa (s. 68).

Kolejne liczbowe zestawienia dotyczą frekwencji słownictwa handlowego w tekstach stanowiących podstawę materiałową. Wykorzystując metody statystyki językoznawczej, autorka ustaliła listę rangową analizowanych

jednostek, zamieszczoną w aneksie (s. 117–123). Na jej podstawie wysnuwa ciekawe, uzasadnione liczbowo wnioski dotyczące częstości występowania wyrazów z tematyki handlowej, zarówno we wszystkich analizowanych tekstach, jak i w poszczególnych utworach (s. 71–76).

W drugiej części książki znalazły się cztery aneksy (notacji leksykograficznych, słownictwa nienotowanego w źródłach leksykograficznych, lista rangowa, rozmieszczenie słownictwa handlowego w tekstach) oraz słownik w układzie alfabetyczno-gniazdowym, z następującymi elementami artykułu hasłowego: dane liczbowe (frekwencja w tekstach Prusa – ogólna i w rozbiu na poszczególne utwory), definicja znaczeniowa wywodzona z treści utworu, egzemplifikacja tekstowa z dokładną lokalizacją, łączliwość wyrazu (w układzie: wyrażenia, zwroty, frazy) oraz wykaz słowników, w których dana jednostka jest rejestrowana.

Po przeczytaniu całej pracy można z całą pewnością stwierdzić, że autorka w pełni zrealizowała wyznaczone przez siebie cele. Na szczególną uwagę zasługuje ukazanie analizowanej leksyki w perspektywie rejestrowanego w słownikach zasobu leksykalnego polszczyzny ogólnej XIX wieku, co w przejrzysty i obiektywny sposób ukazuje, jak bardzo Prus był wierny idei realizmu w językowej warstwie swoich utworów. Dane statystyczne obrazują natomiast znaczące miejsce słownictwa tematycznego w utworach pisarza, a jednocześnie – ich różnorodność leksykalną.

Kompozycja monografii została starannie przemyślana. Obie części pracy, analityczna i słownikowa wraz z aneksami, znakomicie się uzupełniają, dając czytelnikowi możliwość konfrontowania wniosków autorki z materiałem, obserwacji metod gromadzenia i wykorzystywania rozmaitych danych oraz porównywania różnoaspektowych ujęć badanego słownictwa.

Monografia Pihan-Kijasowej jest znakomitym przykładem solidnego i wielostronnego opracowania słownictwa tematycznego w wybranych utworach literackich na tle określonego etapu rozwoju polszczyzny w ważnym okresie historii Polski.

Ewa Młynarczyk
Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków